

УДК 37.013.43:373.3

DOI 10.31654/2663-4902-2025-PP-3-127-136

Філоненко О. С.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, початкової освіти, психології та менеджменту
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
filonenko.os@ndu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-1036-2158

Возняк І. І.

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник Центрального науково-дослідного інституту
Збройних Сил України, м. Київ
Innakiricek700@gmail.com
orcid.org: 0000-0002-8376-9688

**РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ
У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Актуальність дослідження полягає у зростаючій потребі формування толерантності у молодших школярів як важливого складника соціально-емоційного розвитку особистості в умовах полікультурного освітнього простору. Толерантність сприяє формуванню поваги до різноманіття, розвитку емпатії та навичок міжособистісного спілкування, що є необхідними для успішної соціалізації дитини в сучасному суспільстві. Особливо важливо виховувати ці якості в початковій школі, де закладаються основи світогляду та цінностей.

Автори розглядають основні педагогічні умови, які сприяють ефективному формуванню толерантності, зокрема сприятливу атмосферу в колективі, інклюзивне середовище, різноманітні методи роботи та співпрацю з батьками й педагогами. Проведено аналіз форм і результатів їх реалізації у закладі освіти, що дозволяє визначити ключові фактори успішного виховання толерантності. Запропоновані методики і форми роботи можуть бути використані педагогами, методистами та адміністрацією закладів освіти для удосконалення освітнього процесу, спрямованого на формування толерантної особистості, що є ключовим для побудови гармонійного та демократичного суспільства.

Результати дослідження підтверджують, що створення комфортного емоційного середовища, впровадження інклюзивних підходів, використання інтерактивних методів навчання та активна комунікація з родинами сприяють підвищенню рівня толерантності у молодших школярів.

Дослідження виявило значне покращення міжособистісних стосунків в учнівському колективі, зменшення конфліктності та формування позитивного ставлення до культурних та індивідуальних відмінностей.

Упроваджені педагогічні умови стимулювали розвиток емпатії, взаємоповаги та здатності до конструктивного діалогу, що відображається у підвищенні соціальної адаптації дітей. Результати також свідчать про підвищення мотивації школярів до участі у позаурочних заходах, спрямованих на формування толерантності, що підтверджує ефективність запропонованих підходів. Реалізація педагогічних умов у позаурочній діяльності початкової школи забезпечує цілісне виховання особистості, здатної жити в мультикультурному суспільстві з повагою до інших.

Ключові слова: толерантність, виховання толерантності, педагогічні умови, молодші школярі, позаурочна діяльність, інклюзія, початкова школа, соціальна адаптація, інтерактивні методи.

Постановка проблеми: Сучасні суспільні трансформації, глобалізаційні процеси та посилення міжкультурних контактів актуалізують необхідність виховання толерантності з раннього віку. Відповідно до положень Декларації принципів толерантності ЮНЕСКО (1995), толерантність розглядається як активна позиція, що ґрунтується на повазі, прийнятті та розумінні культурного розмаїття, індивідуальної унікальності та способів самовираження людини [8]. Для України, яка переживає соціально-економічні та політичні виклики, формування толерантної особистості школяра є не лише гуманістичним завданням освіти, але й важливою передумовою громадянської злагоди та соціальної стабільності. Дослідження вітчизняних науковців (І. Сухопара, М. Горват, Е. Койкова та ін.) підтверджують, що саме в початковій школі закладаються основи поведінкових і ціннісних орієнтацій, а позаурочна діяльність створює сприятливі умови для засвоєння норм взаємоповаги та емпатії [14; 5; 11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових і нормативних джерел свідчить про багатоплановий підхід до проблеми реалізації педагогічних умов виховання толерантності у молодших школярів у процесі позаурочної діяльності початкової школи. Значна кількість досліджень присвячено теоретичним засадам і сутності поняття толерантності та її значенню в особистісному становленні дитини (О. Безкоровайна, О. Волошина, О. Грива, І. Сухопара) [1; 4; 6; 14]. Зокрема, підкреслюється, що толерантність формується у взаємодії з моральною самосвідомістю [3] та залежить від соціокультурного середовища [6; 7].

Особливе місце займають праці, у яких розкрито педагогічні умови виховання толерантності в умовах позаурочної діяльності [2; 4; 5; 11; 14], включно з інтерактивними формами спілкування [5] та використанням мистецьких засобів [11]. Окремі автори досліджують полікультурний контекст виховання [6; 7; 10], підкреслюючи значення міжкультурного діалогу та створення безпечного освітнього простору.

Нормативно-правову основу становлять міжнародні документи, такі як «Декларація принципів толерантності» ЮНЕСКО [8], та національні стандарти початкової освіти, що визначають загальні орієнтири виховної роботи [9]. Дослідження також акцентують на комплексному підході, який передбачає поєднання позаурочної діяльності з іншими аспектами освітнього процесу [3; 10; 14].

Практичні аспекти впровадження педагогічних умов представлено у працях, що розглядають досвід формування толерантності через організацію проєктної діяльності, ігрових форм, гурткової роботи та інноваційних методів [1; 13; 15]. Окремі публікації відображають сучасні тенденції у формуванні толерантності, зокрема врахування викликів сьогодення та залучення учнів до міжнародних ініціатив [13].

Таким чином, сукупність розглянутих джерел створює цілісну картину теоретичних і практичних підходів до реалізації педагогічних умов виховання толерантності у молодших школярів, підтверджуючи важливість інтеграції культурологічних, психологічних та організаційно-педагогічних чинників.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. У педагогічній практиці зберігаються суперечності між соціальним запитом на виховання толерантності та недостатньою методичною розробленістю шляхів реалізації цього завдання у позаурочній діяльності молодших школярів. Хоча наукові розвідки (Л. Бернадська, О. Волошина та ін.) пропонують окремі підходи до організації виховного процесу [2; 4], бракує комплексних моделей, які б інтегрували сучасні технології навчання, полікультурний зміст і особистісно орієнтовані методи. Це зумовлює необхідність пошуку педагогічних умов, здатних забезпечити ефективне формування толерантності в учнів початкової школи у процесі позаурочної діяльності, з урахуванням вікових особливостей дітей та вимог Державного стандарту початкової освіти [9].

Мета статті – обґрунтувати теоретичні засади та практично довести ефективність педагогічних умов формування толерантності у молодших школярів у позаурочній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна педагогічна наука розглядає толерантність як ключову особистісну якість, необхідну для гармонійної взаємодії у полікультурному суспільстві [8]. У початковій школі її формування є стратегічним завданням, адже саме в цьому віці закладаються основи ціннісних орієнтацій [14]. Реалізація цього процесу потребує цілеспрямованої організації навчально-виховної діяльності, що поєднує урочну й позаурочну роботу [13], та створення безпечного освітнього простору, де кожна дитина відчуває прийняття й значущість [11]. Позитивний емоційний клімат класу сприяє розвитку емпатії, взаємоповаги та навичок ненасильницької комунікації [7].

Педагогічні умови формування толерантності охоплюють організаційні, змістові та процесуальні чинники, спрямовані на поєднання предметного змісту з розвитком соціальних і моральних компетентностей [10], з урахуванням вікових особливостей та культурно-ціннісного контексту. Державний стандарт початкової освіти визначає завдання виховання ціннісного ставлення до людей і мирного вирішення конфліктів [9], що вимагає від учителя особистої толерантності та готовності бути прикладом [10].

Дослідження підтверджують ефективність формування толерантності у полікультурному освітньому просторі [15] з використанням інтерактивних методів – діалогів, рольових ігор, колективних проєктів [5; 14]. Поняття «толерантність» у педагогічному контексті поєднує повагу до різноманітності та вміння створювати середовище співпраці [3]. Науковці виокремлюють культурологічний, діяльнісний, інтерактивний і компетентнісний підходи [7; 10], найрезультативнішим з яких у початковій школі є інтерактивний, що зменшує конфліктність та підвищує рівень взаємної підтримки учнів [14].

Для ефективного виховання толерантності у здобувачів початкової освіти в позаурочній діяльності необхідно реалізувати, на наш погляд, такі педагогічні умови:

1. Сприятлива атмосфера поваги, довіри та безпеки, де учні можуть вільно висловлювати думки.
2. Інклюзивне середовище, у якому кожна дитина відчуває себе цінним членом колективу.
3. Різноманітні методи роботи – ігри, дискусії, рольові ігри, проєкти, зустрічі з цікавими людьми.
4. Співпраця з батьками та педагогами для підтримки спільних цінностей і залучення родин до виховання толерантності.

Реалізація зазначених вище педагогічних умов здійснювалась у Ніжинській гімназії №2. У формуальному експерименті брали участь 27 третьокласників. Мета експерименту – визначення доцільності обґрунтованих педагогічних умов формування толерантності у здобувачів початкової освіти у процесі позаурочної діяльності.

Реалізація першої педагогічної умови створення сприятливої атмосфери в колективі передбачала застосування різноманітних форм роботи, зокрема: ранкові колективні зустрічі, тематичні обговорення, спільні творчі проєкти, практичні вправи на розвиток емпатії та заходи соціального спрямування. Кожна з цих форм мала за мету створити у молодших школярів відчуття довіри, взаємоповаги та підтримки у спілкуванні з однолітками. Важливо було забезпечити атмосферу, де діти почувалися захищеними і відкритими до висловлення власної думки. Усі ці заходи були спрямовані на формування позитивного емоційного клімату в класі. Саме така атмосфера слугувала основою для виховання толерантності серед учнів початкової школи. Педагоги систематично впроваджували ці форми в позаурочну діяльність, враховуючи вікові та психологічні особливості дітей.

Ранкові колективні зустрічі були першою і ключовою формою роботи для встановлення дружнього настрою на початку навчального дня. Під час таких зустрічей учні мали змогу не лише привітатися, але й поділитися своїми враженнями, емоціями чи планами на день. Це сприяло формуванню довіри і взаєморозуміння у колективі. Систематичне проведення цих зустрічей допомагало дітям почуватися комфортно і

захищено у класі. Важливо, що під час обговорень педагоги заохочували дітей висловлювати свою думку і поважати погляди інших. Завдяки цьому створювався простір для відкритого і чесного спілкування. З часом школярі навчалися підтримувати один одного і розуміти емоції товаришів.

Педагоги проводили тематичні обговорення, спрямовані на формування моральних цінностей. Серед тем були «Що таке справжня дружба?», «Як виявляти співчуття?», «Чому важлива справедливість?» та «Вчимося бути добрими». Ці бесіди базувалися на реальних життєвих ситуаціях і супроводжувалися інтерактивними вправами та рольовими іграми. Такий підхід допоміг учням аналізувати свою поведінку, розуміти інтереси інших і формувати толерантне ставлення до різноманітності у колективі.

Особливе місце посідали спільні творчі проекти, які сприяли розвитку співпраці і почуття єдності у колективі. Так, створення колажів, малюнків чи тематичних плакатів допомагало дітям висловити свої думки та емоції у доступній формі. Спільні творчі проекти стали важливим інструментом для згуртування колективу. Учні працювали над створенням колажів «Мій друг», малюнків «Планета доброти» та плакатів «Наші сімейні традиції». Така робота допомагала дітям висловлювати свої думки та емоції, відчувати власну значущість і розвивати комунікативні навички. Ці проекти підкреслювали, що різноманітність є цінністю, а не джерелом конфліктів, і сприяли зміцненню дружніх стосунків.

Ще однією важливою формою були заходи соціального спрямування, зокрема, акції «Дні добрих справ» та волонтерські ініціативи. Під час таких заходів діти разом із педагогами допомагали одноліткам, старшим людям, брали участь у прибиранні території школи чи парку. Ці практичні дії сприяли розвитку почуття відповідальності, співчуття та взаємодопомоги. Вони допомагали школярам усвідомити цінність колективної праці і важливість підтримки інших. Окремою волонтерською ініціативою стала участь дітей у виготовленні листівок, малюнків та оберегів для військовослужбовців Збройних сил України, що сприяло вихованню патріотизму, поваги до захисників та усвідомленню особистого внеску у підтримку тих, хто боронить країну. Крім того, такі заходи формували у дітей розуміння суспільних норм і правил поведінки. Завдяки активній участі у соціальних проєктах діти відчували себе значущими членами громади. Ця форма роботи позитивно впливала на розвиток толерантності і відповідального ставлення до навколишнього світу.

Підсумовуючи, можна зазначити, що реалізація умови сприятливої атмосфери в колективі через комплекс форм позаурочної діяльності дала змогу сформувати у молодших школярів навички толерантної поведінки. Підтримка позитивного емоційного клімату в класі сприяла зниженню конфліктності та покращенню взаєморозуміння між дітьми. Застосування ранкових зустрічей, тематичних обговорень, творчих проєктів і соціальних акцій створило основу для виховання поваги до іншості. Важливо, що педагогічний колектив систематично оцінював ефективність застосованих форм і вчасно коригував підходи. У результаті молодші школярі навчалися не тільки толерантності, а й активній громадянській позиції. Цей досвід може стати орієнтиром для інших закладів освіти у питаннях формування толерантності у початковій школі.

Реалізація умови створення інклюзивного середовища у закладі початкової освіти передбачала комплекс заходів, спрямованих на забезпечення рівних можливостей для всіх учнів у позаурочній діяльності. Серед застосованих форм роботи були адаптовані навчальні матеріали, інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у загальні групи, індивідуальні консультації та психолого-педагогічний супровід. Важливим було також проведення тематичних тренінгів для педагогів та батьків, що підвищували рівень розуміння інклюзії та толерантності. Завдяки такому підходу кожна дитина могла відчути свою цінність і значущість у колективі. Педагоги акцентували увагу на тому, щоб позаурочні заходи були доступними та зрозумілими для всіх.

У результаті цього створювалося безпечне середовище, де кожен учень міг реалізувати свої здібності і брати активну участь у житті класу. Таким чином, інклюзія стала не просто формальною вимогою, а реальною практикою щоденної роботи.

Для забезпечення інклюзивності у позаурочній діяльності в закладі освіти впроваджувалися спеціальні програми та методики, зокрема адаптовані завдання («Крок за кроком»), парна та групова робота («Разом до мети»), ігрові методи («Ігровий калейдоскоп»), а також регулярні зустрічі з психологом («Дружнє коло»). Це сприяло підтримці учнів з різними рівнями розвитку та формуванню взаємоповаги.

Співпраця з батьками реалізовувалася через батьківські збори («Толерантність починається вдома»), семінари («Як допомогти дитині в колективі») та спільні заходи («Сімейні майстерні»). Активна участь родин зменшувала тривожність дітей і підвищувала їхню зацікавленість у навчанні.

Важливим напрямом стала підготовка педагогів: тренінги («Інклюзія в дії»), семінари («Адаптація програм для різних потреб») і курси підвищення кваліфікації. Підтримка адміністрації гімназії забезпечувала ресурси для упровадження інклюзії, а професійний розвиток учителів підвищував якість виховного процесу та сприяв успішній соціалізації дітей.

Підсумовуючи, можна констатувати, що створення інклюзивного середовища у закладі початкової освіти стало системним і послідовним процесом. Використання різних форм і методів роботи дозволило забезпечити всебічну підтримку кожного учня. Інклюзія стала не просто формою залучення, а основою гуманістичного ставлення до особистості. Спільна робота педагогів, батьків і спеціалістів забезпечила створення комфортного і безпечного освітнього простору. Ці умови дали змогу молодшим школярам розвивати толерантність, повагу до відмінностей і бажання взаємодіяти в колективі. Результати цієї роботи свідчать про ефективність комплексного підходу до формування інклюзивної культури у початковій школі.

Реалізація третьої умови – використання різноманітних методів і форм роботи - стала одним із ключових напрямків у формуванні толерантності у молодших школярів у позаурочній діяльності. Для цього в закладі освіти було застосовано широкий спектр інтерактивних методик, які сприяли активному залученню дітей до освітнього процесу. Серед таких методів були ігри на розвиток емпатії, рольові ігри, групові дискусії, проєктна діяльність, творчі майстерні та зустрічі з гостями. Кожен із цих підходів допомагав дітям краще усвідомити цінність різноманітності та навчитися приймати інших такими, якими вони є. Використання ігрової діяльності сприяло формуванню позитивних емоцій і підтримувало мотивацію учнів. Акцент на практичному досвіді сприяв глибшому розумінню принципів толерантності.

У позаурочній роботі ефективно застосовувалися рольові ігри - «Місто дружби», «Поміняйся ролями», «Коло розуміння», які моделювали життєві ситуації, де учні мали проявити повагу, терпимість і співчуття. Це допомагало розвивати емоційну компетентність, комунікативні навички та вміння долати конфлікти.

Групові дискусії у форматі «круглих столів» – «Дружба без кордонів», «Ми різні – ми рівні», «Як вирішити конфлікт» – формували навички аргументованого висловлювання, вміння слухати інших і приймати альтернативні думки.

Проєктна діяльність реалізовувалася через ініціативи «Культура народів світу», «Свято традицій» та «Ми разом за мир», що передбачали дослідження культурних особливостей різних народів і завершувалися виставками чи святами.

Творчі майстерні – «Малюємо дружбу», «Карта миру», «Квітка толерантності» – сприяли спільному створенню символічних виробів, колажів і малюнків, які підкреслювали цінність взаємоповаги та єдності.

Одним із вдалих прикладів реалізації рольових ігор стала гра «Школа дружби», у якій учні молодших класів уявляли себе різними персонажами з різних культур та соціальних груп. Під час цієї гри діти вчилися розуміти та приймати особливості кожного персонажа, долати стереотипи і знаходити спільну мову навіть у складних

ситуаціях. Педагоги підтримували учнів, ставили запитання, які допомагали глибше осмислити роль терпимості й взаємоповаги у житті. Завдяки такій грі діти не лише покращували свої комунікативні навички, а й розвивали емпатію, яка є основою толерантності.

Іншим яскравим прикладом стала організація творчої майстерні «Кольори миру», де учні спільно створювали колажі, плакати та малюнки на тему дружби між народами і взаємоповаги. Ці роботи потім були представлені на шкільній виставці, що збирала разом учнів, батьків і педагогів. Через спільну творчість діти навчалися працювати в команді, цінувати думку інших та висловлювати свої почуття через мистецтво. Під час майстерні вихователі акцентували увагу на цінностях взаємоповаги і розуміння, що сприяло формуванню дружньої та толерантної атмосфери в колективі. Цей досвід показав, що мистецтво є потужним інструментом у вихованні толерантності серед молодших школярів.

Реалізація четвертої умови – співпраці з батьками та педагогами – була важливим складником виховання толерантності у молодших школярів. У закладі освіти організовувалися регулярні зустрічі з батьками, на яких обговорювали цінності толерантності та методи її підтримки у сімейному середовищі. Наприклад, проведення відкритих батьківських конференцій і тематичних семінарів сприяло формуванню спільного розуміння важливості поваги до різних культур і особливостей кожної дитини. Педагоги активно інформували батьків про позаурочні заходи, залучаючи їх до участі у проєктах, таких як «День дружби» або «Свято культурного розмаїття», що проходили в закладі освіти.

Для співпраці з батьками школа використовувала цифрові платформи («Viber»-групи класів, шкільний портал «Освіта Online»), де педагоги ділилися порадами та матеріалами, зокрема сценаріями сімейних ігор «Коло довіри» та «Дзеркало емоцій».

Регулярно проводилися батьківські зустрічі у форматі семінарів і тренінгів: «Конфлікти між дітьми: шляхи вирішення», «Толерантність починається з дому», «Сімейні традиції як ресурс виховання».

Серед спільних заходів з дітьми та батьками особливу популярність мали «Свято культурного розмаїття», кулінарний фестиваль «Смаки світу» та виставка «Традиції нашої родини».

Інформаційно-просвітницькі кампанії включали поширення буклетів «10 кроків до виховання толерантності», пам'яток «Сімейні вправи для розвитку емпатії» та організацію консультацій «Індивідуальний підхід до кожної дитини».

Батьківський комітет ініціював і підтримував проєкти «День добрих справ», «Квітка толерантності» та шкільний конкурс «Мій світ без конфліктів».

Для педагогів проводилися методичні семінари «Ефективна комунікація з батьками» та тренінги «Педагогічна психологія у роботі з родиною».

Усе це забезпечувало єдиний виховний простір, де школа і сім'я спільно формували толерантність у дітей.

Для ефективного впровадження результатів дослідження у практику освітнього процесу пропонується низка рекомендацій, спрямованих на вдосконалення виховання толерантності у молодших школярів:

1. Створення сприятливого емоційного середовища:
 - забезпечувати атмосферу взаємоповаги, довіри та психологічної безпеки під час усіх форм роботи;
 - використовувати прийоми емоційної підтримки (позитивне підкріплення, індивідуальні заохочення).
2. Використання інтерактивних методів:
 - проводити рольові ігри («Місто дружби», «Обмін ролями»), групові дискусії («Коло довіри», «Діалог культур»), творчі майстерні та проєктну діяльність;
 - залучати мультимедійні ресурси: інтерактивні презентації, відеоролики з прикладами толерантної поведінки.

3. Забезпечення інклюзивності:
 - організовувати спільні заходи для дітей з різними освітніми потребами.
 - використовувати адаптовані завдання, що враховують індивідуальні можливості кожної дитини.
4. Активне залучення батьків і педагогів:
 - проводити спільні акції («Свято культурного розмаїття», «День добрих справ»), тренінги та майстер-класи для батьків;
 - використовувати цифрові платформи для постійної комунікації (Viber-групи, шкільний портал).
5. Підтримка відкритого діалогу:
 - створювати простір для вільного висловлення думок дітьми та батьками;
 - запровадити формат «Відкриті двері» для обговорення проблем та спільного пошуку рішень.
6. Упровадження інноваційних технологій:
 - використовувати онлайн-ігри та інтерактивні платформи для розвитку емпатії;
 - проводити віртуальні зустрічі з представниками різних культур.
7. Підвищення кваліфікації педагогів:
 - організовувати курси та вебінари з міжкультурної компетентності та методик формування толерантності;
 - проводити обмін досвідом між вчителями через методичні об'єднання.
8. Систематичний моніторинг результатів:
 - розробити критерії оцінювання сформованості толерантності у молодших школярів;
 - проводити опитування, спостереження та аналіз ефективності проведених заходів.
9. Партнерство з громадськими організаціями:
 - залучати культурні та благодійні організації до проведення тематичних заходів;
 - брати участь у міжшкільних та міжнародних проєктах з виховання толерантності.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Виховання толерантності у молодших школярів у позаурочній діяльності є надзвичайно важливим етапом формування соціально зрілої та відповідальної особистості. Саме в цей період дитина засвоює базові моральні цінності, навчається поважати інших, усвідомлює різноманітність навколишнього світу. Реалізація педагогічних умов, таких як створення сприятливої атмосфери, інклюзивного середовища, використання різноманітних методів роботи та активна співпраця з батьками і педагогами, забезпечує комплексний підхід до формування толерантності.

Ефективна позаурочна діяльність не лише доповнює освітній процес, а й створює безпечний простір для розвитку емоційної та соціальної компетентності дітей. Учасники освітнього процесу набувають навичок конструктивного спілкування, співпраці та вирішення конфліктів, що є фундаментом мирного співіснування в полікультурному суспільстві. Виховання толерантності у молодших школярів закладає основу для подальшого формування громадянської свідомості і відповідальності.

Водночас, успіх у вихованні толерантності значною мірою залежить від рівня професійної підготовки педагогів, їхньої мотивації і розуміння сучасних освітніх викликів. Тому постійне підвищення кваліфікації, впровадження інноваційних педагогічних технологій і методик є пріоритетними напрямками. Співпраця з батьками, їхнє активне залучення до виховного процесу створюють цілісне середовище для розвитку дитини, де толерантність стає не просто поняттям, а життєвою нормою.

Отже, системний підхід до реалізації педагогічних умов у позаурочній діяльності початкової школи має стати основою для формування толерантної свідомості, що сприятиме розвитку гармонійного суспільства, здатного долати соціальні бар'єри та розвиватися у дусі взаємоповаги і співпраці.

Подальші наукові дослідження можуть бути спрямовані на розробку адаптованих програм виховання толерантності з урахуванням особливостей різних регіонів та культурних груп. Важливо вивчити вплив цифрових технологій і соціальних мереж на формування толерантності в молодших школярів.

Література

1. Безкоровайна О. В. Виховання толерантності як важливий фактор реалізації особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2007. Вип. 34. С. 53–57.
2. Бернадська Л. В. Виховання толерантності в учнів 5–7 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2009. 20 с.
3. Виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості в позакласній діяльності загальноосвітнього навчального закладу: монографія / Бех І. Д., Чорна К. І., Киричок В. А., Шкільна І. М., Коновець С. В. Харків. Друкарня Мадрик, 2016. 176 с.
4. Волошина О. В. Педагогічні умови виховання толерантності у підлітків старшого віку в позакласній роботі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Херсон, 2007. 20 с.
5. Горват М. В. Виховання толерантності у молодших школярів в умовах інтерактивного педагогічного спілкування: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Умань, 2014. 190 с.
6. Грива О. А. Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища: дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.10. Київ, 2008. 417 с.
7. Гурова Т. Ю. Виховання толерантності молодших школярів в умовах полікультурного освітнього простору: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2012. 21 с.
8. Декларація принципів толерантності. Затверджена резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 р. *Освіта України*. 2003. № 4. С. 4–5.
9. Державний стандарт початкової освіти. Наказ МОН України № 87 від 21.02.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#n127> (дата звернення: 02.10.2020).
10. Кендзьор П. І. Полікультурне виховання учнів у системі діяльності загальноосвітнього навчального закладу (теорія і методика): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.07. Київ, 2017. 504 с.
11. Койкова Е. І. Виховання толерантності у молодших школярів на уроках музики в умовах полікультурного простору: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2009. 20 с.
12. Мельничук М. М. Особливості толерантності як системної характеристики особистості студента: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Харків, 2013. 160 с.
13. Рохмаїл А. Формування толерантності молодших школярів в освітньому процесі початкової школи. *Інновації в початковій освіті: досвід, виклики сьогодення, перспективи: матеріали І Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. здобувачів другого (магістер.) рівня вищої освіти ф-ту початк. навчання, Харків, 16 трав. 2023 р. / за заг. ред. О. А. Мкртічян. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. С. 28.*
14. Сухопара І. Г. Формування толерантності у молодших школярів у позаурочній діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2016. 254 с.
15. Таргоній І. В. Наукові підходи до виховання толерантності зарубіжними дослідниками. *Педагогічний часопис Волині*. Луцьк: СНУ імені Лесі Українки. 2019. № 2 (13). С. 47–52.

References

1. Bezkorovaina, O. V. (2007). Vychovannia tolerantnosti yak vazhlyvyi faktor realizatsii osobystisnoho samostverdzhennia v rannomu yunatskomu vitsi [Education of tolerance as an important factor in the realization of personal self-affirmation in early adolescence]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu im. I. Franka – Bulletin of Zhytomyr State University named after I. Franko*, (34), 53–57 [in Ukrainian].
2. Bernadska, L. V. (2009). Vychovannia tolerantnosti v uchniv 5–7 klasiv shkil-internativ u pozaurochnii diialnosti [Education of tolerance in students of grades 5–7 of boarding schools in extracurricular activities]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
3. Bekh, I. D., Chorna, K. I., Kyrychok, V. A., Shkilina, I. M., & Konovets, S. V. (2016). Vychovannia moralnoi samosvidomosti zrostaiuchoi osobystosti v pozaklasnii diialnosti zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Education of moral self-awareness of a growing personality in extracurricular activities of a general education institution]. Kharkiv: Drukarnia Madryk [in Ukrainian].

4. Voloshyna, O. V. (2007). Pedahohichni umovy vykhovannia tolerantnosti u pidlitkiv starshoho viku v pozaklasnii roboti [Pedagogical conditions for educating tolerance in older adolescents in extracurricular work]. Extended abstract of candidate's thesis. Kherson [in Ukrainian].
5. Horvat, M. V. (2014). Vykhovannia tolerantnosti u molodshykh shkoliariv v umovakh interaktyvnoho pedahohichnoho spilkuvannia [Education of tolerance in younger schoolchildren in the conditions of interactive pedagogical communication]. Candidate's thesis. Uman [in Ukrainian].
6. Hryva, O. A. (2008). Tolerantnist v protsesi stanovlennia molodi v umovakh polikulturnoho seredovyshcha [Tolerance in the process of youth formation in a multicultural environment]. Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
7. Hurova, T. Yu. (2012). Vykhovannia tolerantnosti molodshykh shkoliariv v umovakh polikulturnoho osvithnoho prostoru [Education of tolerance of younger schoolchildren in a multicultural educational space]. Extended abstract of candidate's thesis. Luhansk. [in Ukrainian].
8. Deklaratsiia pryntsyviv tolerantnosti [Declaration of Principles on Tolerance]. (1995, November 16). *Osvita Ukrainy – Education of Ukraine*, (4), 4–5 [in Ukrainian].
9. Derzhavnyi standart pochatkovoi osvity [State Standard of Primary Education]. (2018, February 21). Nakaz MON Ukrainy № 87. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#n127> [in Ukrainian].
10. Kendzior, P. I. (2017). Polikulture vykhovannia uchniv u systemi diialnosti zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu (teoriia i metodyka) [Multicultural education of students in the system of activities of a general educational institution (theory and methodology)]. Doctor's thesis. Kyiv: NAPN Ukrainy, Instytut problem vykhovannia [in Ukrainian].
11. Koikova, E. I. (2009). Vykhovannia tolerantnosti u molodshykh shkoliariv na urokakh muzyky v umovakh polikulturnoho prostoru [Education of tolerance in younger students in music lessons in a multicultural space]. Extended abstract of candidate's thesis. Luhansk [in Ukrainian].
12. Melnychuk, M. M. (2013). Osoblyvosti tolerantnosti yak systemnoi kharakterystyky osobystosti studenta [Peculiarities of tolerance as a systemic characteristic of a student's personality]. Candidate's thesis. Kharkiv: Kharkivskiy nats. un-t im. V. N. Karazina [in Ukrainian].
13. Rokhmail, A. (2023). Formuvannia tolerantnosti molodshykh shkoliariv v osvithnomu protsesi pochatkovoi shkoly [Formation of tolerance of younger students in the educational process of primary school]. In O. A. Mkrtychian (Ed.), *Innovatsii v pochatkovii osviti: dosvid, vyklyky sohodennia, perspektyvy – Innovations in primary education: experience, current challenges, prospects*. Kharkiv: KhNPU im. H. S. Skovorody [in Ukrainian].
14. Sukhopara, I. H. (2016). Formuvannia tolerantnosti u molodshykh shkoliariv u pozaurochnii diialnosti [Formation of tolerance in younger students in extracurricular activities]. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
15. Targonii, I. V. (2019). Naukovi pidkhody do vykhovannia tolerantnosti zarubizhnymy doslidnykamy [Scientific approaches to the education of tolerance by foreign researchers]. *Pedahohichni chasopys Volyni – Pedagogical Journal of Volyn*, 2(13), 47–52 [in Ukrainian].

Filonenko O.

candidate of Science in Pedagogics, Associate Professor at Pedagogics,
Primary Education, Psychology and Management
Nizhyn Mykola Gogol State University
filonenko.os@ndu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-1036-2158

Vozniak I.

candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Research Fellow
Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv
Innakiricek700@gmail.com
orcid.org: 0000-0002-8376-9688

THE IMPLEMENTATION OF PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR FOSTERING TOLERANCE IN JUNIOR SCHOOLCHILDREN THROUGH EXTRACURRICULAR ACTIVITIES

The relevance of this study lies in the growing need to foster tolerance in junior schoolchildren as a vital component of socio-emotional development in a multicultural educational environment. Tolerance promotes respect for diversity, the development of empathy, and interpersonal communication skills, all of which are essential for a child's successful socialisation in modern society. It is particularly important to nurture these qualities in primary school, where the foundations of a child's worldview and values are laid.

The purpose of this article is to investigate the implementation of pedagogical conditions for fostering tolerance in junior schoolchildren through extracurricular primary school activities. The authors examine the key pedagogical conditions that contribute to the effective formation of tolerance, including a favourable classroom atmosphere, an inclusive environment, a variety of teaching methods, and collaboration with parents and educators. An analysis of the forms and results of their implementation in an educational institution has been conducted, allowing for the identification of key factors for successful tolerance education.

The research findings confirm that creating a comfortable emotional environment, implementing inclusive approaches, using interactive teaching methods, and actively communicating with families contribute to a higher level of tolerance in junior schoolchildren. The study revealed a significant improvement in interpersonal relationships within the group, a reduction in conflict, and the formation of a positive attitude towards cultural and individual differences. The pedagogical conditions that were implemented stimulated the development of empathy, mutual respect, and the ability to engage in constructive dialogue, which is reflected in improved social adaptation among the children. The results also indicate an increase in students' motivation to participate in extracurricular activities aimed at developing tolerance, which confirms the effectiveness of the proposed approaches. Thus, the implementation of these pedagogical conditions in primary school extracurricular activities ensures the holistic education of an individual capable of living in a multicultural society with respect for others.

The practical significance of the article lies in the development of recommendations for the implementation of pedagogical conditions in primary school extracurricular activities. The proposed methods and forms of work can be used by educators, methodologists, and school administration to improve the educational process aimed at fostering a tolerant personality, which is crucial for building a harmonious and democratic society.

Key words: fostering tolerance, pedagogical conditions, junior schoolchildren, extracurricular activities, inclusion, interpersonal relationships, primary school, social adaptation, tolerance, interactive methods.